

ΦΩΤΟ: EUROKINISSI

Νέο Μουσείο της Ακρόπολης. Άριστη υποδομή για την υποδοχή και εγκατάσταση των γλυπτών του Παρθενώνα.

λιτιστικής Περιουσίας στις Χώρες Προέλευσής τους ή της Απόδοσής τους σε περίπτωση Παράνομης Κτήσης κατά τη δέκατη συνεδρίασή της, τον Ιανουάριο του 1999, επικυρώθηκε από την 30ή Γενική Διάσκεψη της UNESCO, το Νοέμβριο του 1999.

Τέλος, ως περαιτέρω μαρτυρία της ακλόνητης αποφασιστικότητας της διεθνούς κοινότητας να υπερασπίσει τις αξίες της Σύμβασης, ο κόσμος σήμερα αριθμεί τουλάχιστον 65 χώρες με νόμους για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, μια απογραφή των οποίων περιλαμβάνεται στη βάση δεδομένων «UNESCO Cultural Heritage Laws Database»,⁴ η οποία

παρουσιάστηκε το Φεβρουάριο του 2005, στη 13η συνεδρίαση της Διακυβερνητικής Επιτροπής.⁵ Αυτή η βάση δεδομένων προσφέρει σε κυβερνήσεις, τελωνειακούς υπαλλήλους, εμπόρους τέχνης, οργανισμούς, δικηγόρους, αγοραστές και άλλους μια πλήρη και εύκολα προσβάσιμη πηγή ενημέρωσης, σχετικά με τους νόμους και τις διαδικασίες που διέπουν την πολιτιστική κληρονομιά στο σύνολό της, είτε κινητή, είτε ακίνητη, είτε άυλη, είτε υποβρύχια είτε φυσική. Τόσο οι δημόσιες αρχές όσο και οι αγορές τέχνης μπορούν να επωφεληθούν σε μεγάλο βαθμό από αυτήν τη βάση δεδομένων, καθώς παρέχει ελεύθερη πρόσβαση στους νόμους των χωρών, επιτρέπο-

ντας στους αγοραστές να επαληθεύσουν εύκολα τη νόμιμη προέλευση πολιτιστικών αγαθών και καθιστώντας πιο δύσκολο για τους λαθρέμπορους να ισχυριστούν άγνοια του νόμου και κατ' επέκταση της παράνομης φύσης των δραστηριοτήτων τους.

Παρά αυτές τις αδιαμφισβήτητες ενδείξεις προόδου, το τρέχον πολιτικό και οικονομικό σκηνικό επαναπροσδιορίζει το πλαίσιο των συζητήσεων, φέρνοντας στο φως νέες τάσεις και

μιας πρωτοφανούς αύξησης της παράνομης διακίνησης μέσω του διαδικτύου⁷ και της σκόπιμης καταστροφής και παράνομης διακίνησης πολιτιστικής περιουσίας στη διάρκεια συγκρούσεων. Χαρακτηριστική είναι, μετά το Αφγανιστάν, η περίπτωση του Ιράκ.

Θα μπορούσαμε να κάνουμε πολλές υποθέσεις, εάν προσπαθούσαμε να εξηγήσουμε αυτά τα φαινόμενα. Θεωρώ ότι, από αυτές, δύο συγκεκριμένες αφορούν περισσότερο τις συζητήσεις μας και μπορούν να μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε το περιβάλλον στο οποίο δραστηριοποιούμαστε. Οι εν λόγω τάσεις μπορούν εν μέρει να εξηγηθούν από το γεγονός ότι, γενικότερα, ο τομέας του πολιτισμού μετατρέπεται ολοένα και περισσότερο σε επικερδή επιχείρηση, πυροδοτώντας ισχυρή ζήτηση και προσφορά πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών.

Η κατανάλωση πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών καταλαμβάνει ένα αυξανόμενο μερίδιο των ατομικών προϋπολογισμών και των εθνικών οικονομιών, όπως αποδεικνύει το γεγονός ότι, ανά την υφήλιο, τα μουσεία ανθίζουν και ο αριθμός των επισκεπτών τους αυξάνεται.⁸ Παγκοσμίως, εκτιμάται ότι το εμπόριο πολιτιστικών αγαθών έχει αυξηθεί από 39,3 δις το 1993, σε σχεδόν 60 δις δολλάρια, ποσό το οποίο αντιστοιχεί σε αύξηση της τάξεως του 50% μέσα σε μία μόνο δεκαετία.⁹

Ούτε η ύπαρξη οικουμενικών μουσείων ούτε ο πολλαπλασιασμός των μουσείων σε διάφορες τοποθεσίες μπορεί να δώσει λύση στο πρόβλημα του συσχετισμού ανάμεσα στο πολιτιστικό αντικείμενο και στην κοινωνία του χθες, του σήμερα και του αύριο που το παρήγαγε

προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπιστούν χωρίς χρονοτριβή.

Μεταξύ αυτών, παρατηρούμε ότι αυξάνεται ο αριθμός αιτημάτων χωρών για την επιστροφή αντικειμένων που διασώζονται εκτός των συνόρων τους και για υποστήριξη της προσπάθειάς τους να ανασυγκροτήσουν την πολιτιστική μνήμη και την παραδοσιακή γνώση τους. Ας μην ξεχνάμε ότι η Αφρική έχει χάσει περίπου το 95% της πολιτιστικής περιουσίας της.⁶ Επιπλέον, είμαστε μάρτυρες

ακόμα και ανείπωτα κομμάτια της ιστορίας τους στο όνομα της προώθησης της πολιτιστικής πολυμορφίας και ταυτότητας.

Σε αυτό το πλαίσιο, τα μουσεία έχουν εξελιχθεί σε κάτι περισσότερο από χώρους αισθητικής παρατήρησης και κρίσης. Δεν θα μπορούσα σε αυτό το σημείο να μην υπογραμμίσω ότι η σχετικά πρόσφατη ανάπτυξη των μουσείων σήμανε την ανάκτηση της αρχικής έννοιας τους, της ελληνικής

φύλαξη της πολιτιστικής πολυμορφίας, ως κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας. Στα ίδια κτίρια που στεγάζουν μόνιμες συλλογές και ξαναζωντανεύουν περιόδους της κοινής ιστορίας μας, τα μουσεία πλέον φιλοξενούν ζωντανές παραστάσεις, συνέδρια, εργαστήρια και κινηματογραφικά φεστιβάλ που δημιουργούν τη σύνδεση ανάμεσα στα πολιτιστικά αντικείμενα και τις αξίες, τις κοσμογονίες, τις κοινωνίες και τα ταλέντα που τα παρήγαγαν.

Αυτό το όραμα του πολιτισμού ως μια σειρά ομόκεντρων κύκλων, στο κέντρο της οποίας βρίσκεται η κοινωνία προέλευσης, θέτει υπό αμφισβήτηση τις παραδοσιακές αντιλήψεις περί «οικουμενικότητας». Δίνει έμφαση στον οργανικό δεσμό που συνδέει το έργο τέχνης ή το τεχνούργημα με τον τόπο στον οποίο δημιουργήθηκε.

Όμως, τι ακριβώς εννοούμε με τον όρο «οικουμενικός»; Και πώς αυτή η αρχή σχετίζεται με την έννοια της ιδιοκτησίας; Πώς μπορούμε να προάγουμε την

οικουμενική πρόσβαση σε πολιτιστικά αντικείμενα, σεβόμενοι ταυτόχρονα τα νόμιμα αιτήματα για την επιστροφή και την αποκατάσταση πολιτιστικών αγαθών; Υπονομούμε στ' αλήθεια το κύρος και το ιδεώδες των «οικουμενικών μουσείων», ενθαρρύνοντας την κινητικότητα και την επιστροφή πολιτιστικών αντικειμένων; Ή, απλώς, ενθαρρύνουμε πιο καινοτόμες ρυθμίσεις και αντιλήψεις περί μουσειογρα-

Δεν θα διευρύνουμε την οικουμενικότητα των πολιτιστικών αντικειμένων, προάγοντας τη διατήρηση ή την επιστροφή των πολιτιστικών αντικειμένων στους τόπους από τους οποίους προέρχονται, αφού με αυτό τον τρόπο οι επισκέπτες θα έρχονταν πιο κοντά στα αντικείμενα και στο φυσικό περιβάλλον τους, αντί να φέρνουμε τα αντικείμενα στους επισκέπτες;

λήξης «μουσείο», που σημαίνει «τέμενος των μουσών», και των εννέα μουσών, ένας χώρος αφιερωμένος στην εκμάθηση όλων των τεχνών και στη συμφιλίωση με τον κόσμο. Τα σημερινά μουσεία, ό,τι κι αν είναι αυτά, ανακαλύπτουν ξανά το ολιστικό όραμά τους: έχουν μετατραπεί σε ανοιχτούς χώρους πολιτιστικής έκφρασης, ανταλλαγών και διαλόγου, σε ένα ανεκτίμητο όχημα για τη δια-

Μουσείο Λούβρου, Παρίσι. Πάνω, εξωτερική άποψη. Δεξιά, ένα από τα εκθέματά του, «γυναικείο ειδώλιο, σύμβολο της γονιμότητας», περίοδου 2200-2000 Π.Χ., προερχόμενο από την Κύπρο.

φίας ή ακόμα και «μουσειολογίας»; Όταν ο Βίκτωρ Ουγκό διακήρυττε ότι «τα μνημεία ανήκουν στον ιδιοκτήτη τους, αλλά το κάλλος τους ανήκει στον καθένα», συλλήμβανε άθελά του μια ιδιότυπη αλήθεια για τα πολιτιστικά αντικείμενα που, προσωπικά πιστεύω, εξακολουθεί να ισχύει ακόμα και σήμερα. Τα μνημεία συνεισφέρουν στη δημιουργία πολιτιστικής συνείδησης σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή. Είναι βαθιά ριζωμένα στη γη που είναι χτισμένα και στη συλλογική μνήμη και σκέψη του λαού που τα παρατηρεί. Γι' αυτό το λόγο, η Γενική Διάσκεψη της UNESCO υπογράμμισε ότι η έννοια της οικουμενικής πρόσβασης σε πολιτιστικά αγαθά, την οποία εκθέτουν κάποια μουσεία οικουμενικού χαρα-

κτήρα, δεν μπορεί να υπερισχύσει της ηθικής και νομικής έννοιας της ιδιοκτησίας πολιτιστικών αγαθών.

Η αυξανόμενη κινητικότητα των λαών διευκόλυνε την πρόσβαση σε στοιχεία της κληρονομιάς κάποιων χωρών που για πολύ καιρό παρέμεναν άγνωστα στο ευρύτερο κοινό. Κάποιοι θα επιχειρηματολογούσαν ότι σήμερα οι λαοί έχουν πολύ περισσότερες ευκαιρίες να επισκεφτούν «οικουμενικά» μουσεία, προκειμένου να ανακαλύψουν ξανά τα ίχνη του ίδιου τους του πολιτισμού. Αυτό, δυστυχώς, είχε ως αποτέλεσμα πολλά αντικείμενα να αποκτήσουν όχι κύρος «οικουμενικότητας», αλλά «οικειότητας», το οποίο σταδιακά εξαλείφει τη μοναδικότητα και τις εγγενείς συμβολικές αξίες των πολιτιστικών αντι-

κειμένων. Αρκεί αυτή η «οικειότητα» για τη διασφάλιση του οικουμενικού χαρακτήρα του έργου τέχνης; Πιστεύω πως όχι. Το αντίστροφο θα ήταν μία κατά πολύ μεγαλύτερη ανταμοιβή. Μάλιστα, δεν θα διευρύνουμε την οικουμενικότητα των πολιτιστικών αντικειμένων, προάγοντας τη διατήρηση ή την επιστροφή των πολιτιστικών αντικειμένων στους τόπους από τους οποίους προέρχονται, αφού με αυτό τον τρόπο οι επισκέπτες θα έρχονταν πιο κοντά στα αντικείμενα και στο φυσικό περιβάλλον τους, αντί να φέρνουμε τα αντικείμενα στους επισκέπτες;

Είμαι πεπεισμένος πως αν δεν εγκαταστήσουμε μόνιμα τα αντικείμενα αυτά στο αρχικό περιβάλλον και στην αρχική ιστορία τους, διατρέχουμε τον κίνδυνο να τα απογυμνώσουμε από τον οικουμενικό χαρακτήρα και το κάλλος τους, καθιστώντας τα «οικεία» αντικείμενα κατανάλωσης.

Ούτε η ύπαρξη οικουμενικών μουσείων ούτε ο ποληλαπλοσιασμός των μουσείων σε διάφορες τοποθεσίες μπορεί να δώσει λύση στο πρόβλημα του συσχετισμού ανάμεσα στο πολιτιστικό αντικείμενο και στην κοινωνία του χθες, του σήμερα και του αύριο που το παρήγαγε. Η κατάσταση καλεί για μια «πολιτιστική ή παιδαγωγική συνοδεία», μια αφήγηση, μια επεξήγηση του συγκειμένου, επιπρόσθετα στην κοινή θέληση και στην ικανότητα να προστατεύουμε και να διαφυλάσσουμε την κοινή κληρονομιά μας. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στο συγκεκριμένο τομέα, όπου η ανταλλαγή γνώ-

σεων για τα έργα τέχνης και τις συλλογές αποτελεί έναν από τους θεμελιώδεις παράγοντες που μας επιτρέπουν να προσεγγίσουμε περισσότερο ένα οικουμενικό ιδεώδες.

Πιστεύω ότι τόσο η οικονομική ανάπτυξη του πολιτιστικού τομέα όσο και η αυξανόμενη αξιοποίηση της πολιτιστικής πολυμορφίας υποκινούν αλληλαγές στο ρυθμιστικό περιβάλλον στο οποίο λειτουργούμε. Υπό αυτό το φόντο, εμείς, ως διεθνής κοινότητα μετόχων, πρέπει να εξερευνήσουμε όλα τα μονοπάτια που θα μας οδηγήσουν στις πλέον κατάλληλες λύσεις για όλους, σύμφωνα με τα διεθνώς συμφωνημένα πρότυπα.

Τα παραδείγματα που εξετάζονται στο παρόν συνέδριο αποκαλύπτουν κάποιες αποτελεσματικές στρατηγικές προς αυτή την κατεύθυνση. Αυτές είναι οι αποκαλούμενες ιστορίες επιτυχίας, οι οποίες αναλύθηκαν εντός και εκτός της Διακυβερνητικής Επιτροπής και κατ' επέκταση προσφέρουν ανεκτίμητες γνώσεις για την επίλυση διπλωματικών, νομικών και ηθικών διλημάτων που συνδέονται με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών.

Σε αυτές τις περιπτώσεις και σε άλλες που δεν θίγονται συγκεκριμένα, βλέπουμε μια μεταβολή των τρόπων που πραγματοποιείται η κυκλοφορία των έργων τέχνης. Αυτό εκφράζεται ιδιαίτερα μέσα από τη δημιουργία συμβατικών συμφωνιών και μηχανισμών ιδιωτικοποίησης που λαμβάνουν τη μορφή συμφωνιών μακροπρόθεσμης πολιτιστικής συνεργασίας. Τα κείμενα αυτά οραματίζονται διάφορες ρυθμί-

Σημειώσεις

- ¹ Η Σύμβαση του 1970 τέθηκε σε ισχύ το 1972.
- ² Η Γερμανία ήταν η τελευταία χώρα που επικύρωσε τη συνθήκη, στις 30 Νοεμβρίου 2007.
- ³ Ο συγκεκριμένος Κώδικας Δεοντολογίας αναπτύχθηκε αρχικά το 1986 και έκτοτε επικαιροποιείται τακτικά. Η τελευταία έκδοση του Κώδικα υιοθετήθηκε από την 21η Γενική Συνέλευση του ICOM που πραγματοποιήθηκε στη Σεούλ (Δημοκρατία της Κορέας), τον Οκτώβριο του 2004. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ.: <http://icom.museum/measure.html>.
- ⁴ Η βάση δεδομένων υπάρχει στη διεύθυνση <http://www.unesco.org/culture/natlaws>.
- ⁵ Η Διακυβερνητική Επιτροπή για την Προώθηση της Επιστροφής Πολιτιστικών Αγαθών στις Χώρες Προέλευσής τους ή της Επιστροφής τους σε περίπτωση Παράνομης Κτήσης συστάθηκε το 1972.
- ⁶ Godonou, Alain, Directeur de l' Ecole du patrimoine en Afrique, Débat public sur Mémoire et mondialisation: nouveaux enjeux pour les Musées, UNESCO, Paris, 05.02.07.
- ⁷ Η κοινή έκκληση του ICOM, της UNESCO και της Interpol είναι διαθέσιμη στην ιστοσελίδα: <http://icom.museum/release.common.initiative.html>
- ⁸ Bernier, Christine, *Globalized Museumification. L'art au musée. De l' oeuvre a l'institution*, pp 243 et seq. L' Harmattan, Paris, 2002.
- ⁹ *Culture or Commerce? A Comparative Assessment of International Interactions and Developing Countries at UNESCO, WTO, and Beyond* by J.P. SINGH, in *International Studies Perspectives*, 8, 36-53, 2007.
- ¹⁰ UNESCO, 1998. Final report of the Intergovernmental Conference on Cultural Policies for Development: the power of culture.
- ¹¹ Culture in sustainable development: insights for the future implementation of article 13, by David Throsby, Professor of Economics Macquarie University.
- ¹² UNESCO, MUSEUM n 235: The Stakes of the collection in the XXIst century, September 2007.

Ο κ. Γεώργιος Αναστασόπουλος είναι Πρόεδρος της 134ης Γενικής Διάσκεψης της Unesco και Ανιπρόεδρος του Ινστιτούτου Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής. Το παρόν κείμενο προέρχεται από την ομιλία του στο πλαίσιο του διεθνούς συνεδρίου με θέμα «Η επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών στις χώρες προέλευσής τους» που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα, στις 17 Μαρτίου 2008.